

УДК 378.147.091.31:[159.955:165.021]:001.8"20"

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi61.706>Маруш І. В.,
orcid.org/0000-0003-2476-0963

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ КАТЕГОРІЇ «КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ» В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено концепцію походження критичного мислення як педагогічного феномену: від накопичення формальних знань до вміння обґрунтувати та оцінити можливі наслідки результатів ухвалених рішень. Авторкою наголошено, що сучасна освітня парадигма дедалі частіше зосереджується на розкритті особистісного потенціалу здобувача освіти, формуванні здатності до нестандартного аналізу та розвитку автономного, гнучкого сприйняття дійсності, і тому критичне мислення може подолати обмеження традиційного підходу до навчання, зруйнувати стереотипні моделі дій і сприяти виходу за межі стандартизованих інтелектуальних схем. У цьому контексті особливої ваги набуває поєднання критичного мислення з креативністю – взаємодоповнювальними компетенціями, що забезпечують ефективну адаптацію людини до складних і непередбачуваних умов сучасного світу.

У статті зазначено, що критичне мислення майбутніх фахівців доцільно розглядати не як абстрактну інтелектуальну якість, а як змістово-конкретизовану здатність здійснювати аналіз інформації, оцінювати аргументацію, виявляти альтернативні підходи та відповідально обґрунтовувати професійні рішення.

Авторкою акцентовано, що критичне мислення не варто трактувати як формально задекларовану компетентність чи набір окремих інтелектуальних технік, адже це сформований феномен культури обґрунтованого судження та відповідального вибору. Критичне мислення виявляється тоді, коли здобувач не лише аналізує інформацію, а й усвідомлено відстежує логіку власних міркувань, перевіряє припущення, порівнює альтернативні позиції та формулює висновки, які засновані на доказах і враховують можливі наслідки.

У статті зазначено, що критичне мислення майбутніх фахівців потрібно трактувати як сформовану культуру обґрунтованого судження та відповідального вибору. Це стає можливим тоді, коли майбутній фахівець не лише аналізує інформацію, а й усвідомлено відстежує логіку власних міркувань, знаходить слабкі місця в аргументації, перевіряє припущення, порівнює альтернативні позиції та формулює висновки, які засновані на доказах.

Ключові слова: критичне мислення, критичне мислення майбутніх фахівців, інформація, знання, вміння, компетенції.

Постановлення проблеми. Концепція критичного мислення сформувалася у США в середині ХХ століття. Саме тоді було створено спеціалізований інститут у Монклері, який став осередком наукових досліджень і дискусій провідних фахівців цієї галузі. Ініціатором його заснування був Метью Ліпман – філософ і педагог-новатор, автор «рефлексивної» освітньої моделі. На відміну від традиційної системи, що зосереджується переважно на відтворенні знань, його підхід орієнтований на глибоке осмислення: учні не просто мали б запам'ятати інформацію, а ще й навчитися встановлювати приховані зв'язки, аналізувати суттєві характеристики явищ і сформувати власне бачення їхньої природи [12].

Засновником концепції критичного мислення вважають Джона Дьюї, який увів поняття «рефлексивного мислення». Учений трактував його як цілеспрямований і послідовний процес глибокого аналізу, що охоплює два ключові аспекти: обґрунтування

переконань (на чому ґрунтується наша впевненість – фактах чи упередженнях) та оцінювання можливих наслідків ідей (до яких результатів можуть призвести ухвалені рішення). Дослідник наголошував, що критичне мислення – це насамперед індивідуальний пошук істини, а не механічне засвоєння чужих тверджень [7].

В Україні зацікавлення формуванням критичного мислення як інноваційним напрямком освіти активізувалося наприкінці ХХ століття. Сучасна освітня парадигма дедалі більше зосереджується на розкритті особистісного потенціалу здобувача освіти, формуванні здатності до нестандартного аналізу й розвитку автономного, гнучкого сприйняття дійсності.

Отже, критичне мислення руйнує стереотипи застосування традиційного підходу до розуміння явищ, стереотипні моделі дій і сприяє виходу за межі стандартизованих інтелектуальних схем. У цьому контексті особливої ваги набуває поєднання критичного мислення з креативністю – взаємодоповнювальними компетентностями, що забезпечують ефективну адаптацію людини до складних і непередбачуваних умов сучасного світу.

Аналіз досліджень. У сучасних наукових дослідженнях критичне мислення має різні інтерпретації. Так, І. Баранова акцентує увагу на його прикладному значенні в умовах інформаційного перевантаження та потреби верифікації повідомлень і джерел [1]. Н. Дубова та І. Філімонова розглядають формування критичного мислення майбутніх фахівців професійної освіти крізь призму виконання професійно орієнтованих завдань, що потребують ситуаційного аналізу й аргументованого вибору [2]. О. Карпенко простежує еволюцію трактувань цього поняття та його утвердження як педагогічної категорії [3]. О. Клочко пов'язує розвиток критичного мислення з використанням інструментів штучного інтелекту в підготовці майбутніх учителів, наголошуючи на потребі критичної перевірки отриманих результатів, а не беззастережного прийняття машинних висновків [4].

В. Кремень визначає критичне мислення як ціннісно-освітній ресурс особистісного розвитку, творчості та відповідальності [5], тоді як В. Надурак аналізує його як інтелектуальну практику раціонального судження й культуру аргументації [6]. О. Нікітченко та О. Тарасова обґрунтовують потенціал мовної освіти у формуванні критичності через інтерпретацію текстів і дискусійні практики [6]. О. Пометун і І. Сущенко пропонують методичні підходи до розвитку критичного мислення в освітньому процесі [2]. С. Терно конкретизує динаміку становлення поняття та сфери його застосування [9], Н. Цьома висвітлює можливості його розвитку в межах інформаційних дисциплін [10], а Л. Шевцова й О. Валенкевич пов'язують критичність із рівнем сформованості мовленнєвих умінь та аргументованістю висловлювань [11].

Мета статті – дослідити сутність терміна «критичне мислення майбутніх фахівців» у сучасному науковому дискурсі.

Викладення основного матеріалу. Узагальнення зазначених наукових позицій дає підстави стверджувати, що критичне мислення доцільно розглядати не як абстрактну інтелектуальну якість, а як змістовоконкретизовану здатність здійснювати аналіз інформації, оцінювати аргументацію, виявляти альтернативні підходи та відповідально обґрунтовувати ухвалені рішення.

В українській гуманітарно-освітній традиції значущість критичного мислення підсилюється його аксіологічним виміром: воно осмислюється у зв'язку з відповідальністю, доброчесністю, автономією судження та творчістю як передумовами особистісного розвитку в освітньому просторі [5]. У цьому контексті закономірною постає потреба стандартизації підходів до навчання критичного мислення й підготовки педагогів до його цілеспрямованого формування, оскільки за відсутності чітко визначених критеріїв якості міркування дискурс щодо «критичності» ризикує залишитися декларативним.

Актуальність означеної проблематики зумовлена сукупністю взаємопов'язаних чинників – інформаційним перенасиченням, зростанням конкурентності та технологізації професійної діяльності, а також посиленням ролі штучного інтелекту в ухваленні рішень. Це об'єктивно актуалізує потребу теоретичного уточнення змісту поняття «критичне мислення» в науковому полі та визначення методологічних засад його інтерпретації.

У теоретичному вимірі критичне мислення сформувалося як міждисциплінарна категорія, що інтегрує підходи філософії освіти, психології та педагогіки. У філософсько-освітній площині його пов'язують із культурою раціонального судження, аргументації та інтелектуальної автономії, тобто зі здатністю суб'єкта самостійно конструювати позицію та відповідати за її підстави. У психологічному аспекті акцент зміщується на когнітивні операції аналізу й оцінювання, метакогнітивний контроль і перенесення мисленнєвих стратегій у нові ситуації, що дозволяє розглядати критичне мислення як керовану й таку, що підлягає формуванню, систему інтелектуальних дій.

У науках про освіту це поняття конкретизується як запроєктований результат професійної підготовки: критичне мислення постає не як вроджена риса, а як сформована компетентність, що розвивається через спеціально організовані освітні практики, спрямовані на постановку запитань, співвіднесення аргументів, перевірку висновків і рефлексію власних суджень. Водночас принциповою є його кореляція з рефлексією: критичність передбачає не лише оцінювання зовнішніх тверджень, а й аналіз якості власного мислення, виявлення упереджень, самокорекцію та відповідальність за інтелектуальний вибір, що підносить це явище до рівня складника інтелектуальної культури.

Особливого значення набуває проблема мисленнєвих стандартів. Сучасні підходи наголошують на потребі чітких критеріїв якості міркування – ясності, логічної послідовності, доказовості, релевантності аргументації, адже саме їх наявність забезпечує можливість цілеспрямованого формування, оцінювання й відтворення критичного мислення у професійній діяльності. У підготовці дослідників і висококваліфікованих фахівців цей підхід є особливо значущим, оскільки критичне мислення розглядається як основа академічної аргументації, проблематизації та роботи з доказами в межах наукової й професійної комунікації [8].

В умовах цифровізації освітнього і професійного середовища критичне мислення методологічно зближується з інформаційною грамотністю: воно конкретизується як здатність оцінювати джерела, перевіряти достовірність даних, розмежовувати факти й інтерпретації, а також усвідомлювати контекстуальну зумовленість будь-якого повідомлення. Отже, коректне теоретичне визначення критичного мислення має враховувати його міждисциплінарну природу, рефлексивний механізм самоконтролю, нормативність мисленнєвих стандартів та інформаційно-грамотнісну спрямованість як підґрунтя професійної надійності в цифрову добу.

Понятійне поле категорії «критичне мислення» в сучасному науковому дискурсі структурується навколо двох взаємодоповнювальних смислових векторів. З одного боку, його інтерпретують як процес оцінювання мислення та його результатів, з іншого – як інтегровану здатність до аналізу, оцінювання, аргументування й ухвалення обґрунтованих рішень. В історико-концептуальній перспективі критичне мислення постає як педагогічна категорія, що пройшла шлях від загальнофілософських і логічних трактувань до освітніх моделей, у яких вона розглядається як навчувана якість, необхідна для раціонального судження та відповідальної дії [3].

У прикладному вимірі критичне мислення описують як активну інтелектуальну діяльність, спрямовану на формулювання запитань, зіставлення альтернатив і перевірку підстав висловлювань; ідеться про мислення, яке не задовольняється поверховою правдоподібністю, а потребує доказової аргументації, що набуває особливої ваги в умовах інформаційного перенасичення [там само]. Нормативний аспект дефініції

конкретизує його через систему когнітивних умінь і критеріїв якості міркування – ясність, логічну послідовність, доказовість, релевантність аргументів, а також здатність до самоконтролю та корекції суджень; у цьому сенсі критичне мислення тлумачиться як дисциплінована інтелектуальна діяльність, що спирається на визначені стандарти [5]. Психологічна традиція додатково акцентує на здатності переносити сформовані мисленнєві вміння в нові ситуації, оскільки реальні професійні завдання зазвичай виходять за межі навчальних алгоритмів; відповідно сутність критичного мислення пов'язують з аналізом умов проблеми, оцінюванням доказів, побудовою аргументації, метакогнітивним моніторингом й ухваленням зважених рішень [6].

Узагальнюючи наведені підходи, критичне мислення можна визначити як інтегровану здатність особистості до аналітико-оцінювальної та аргументувальної роботи з інформацією і власними судженнями, що забезпечує обґрунтованість висновків і відповідальність рішень в умовах альтернативності та невизначеності.

Зміст критичного мислення доцільно репрезентувати як упорядковану систему ознак, мисленнєвих операцій і критеріїв якості міркування, що гарантують надійність професійних висновків. До ключових характеристик належать усвідомленість інтелектуальних дій, орієнтація на доказовість, готовність до перевірки власної позиції та здатність бачити альтернативи. Ці ознаки реалізуються через операційний каркас, що охоплює аналіз і синтез інформації, постановлення уточнювальних запитань, оцінювання аргументів і контраргументів, розмежування фактів і оцінних суджень, виявлення логічних хиб і прихованих припущень, а також формулювання висновків на підставі перевірених даних.

У педагогічному контексті принципово важливо, що критичне мислення функціонує не як сукупність ізольованих умінь, а як цілісний механізм інтелектуальної саморегуляції, який забезпечує керованість міркування та підвищення точності рішень. Його якість визначається такими критеріями, як логічна коректність, аргументованість, доречність доказів, послідовність і здатність до самокорекції [7]. Практична конкретизація поняття посилюється підходами, що описують «робочі» компоненти критичності як інструмент діяльності в різних професійних сферах, де вона є способом дії в ситуаціях вибору й невизначеності [8].

У системі професійної підготовки критичні операції мають інтегруватися в контекст конкретних дисциплін і типів завдань. Зокрема робота з інформаційними матеріалами та цифровими даними вимагає особливої уваги до перевірки джерел, коректності інтерпретацій і відповідальності за сформульовані висновки [10]. Важливим є також зв'язок критичного мислення з мовленнєвою культурою, оскільки аргументованість, логічна послідовність і точність формулювань є не лише формою вираження, а й інструментом мислення, що визначає якість професійної комунікації [11]. Отже, його структура має відображати єдність операційного (що здійснює мислення) і нормативного (як оцінюється його якість) вимірів, адже саме така інтеграція забезпечує відтворюваність і керованість критичності у професійній діяльності.

Освітня інтерпретація критичного мислення передбачає трансформацію його змістових характеристик у модель підготовки, де розвиток критичності здійснюється через цілеспрямовано організовані етапи та методи навчання. Ефективним дидактичним рішенням є поетапна модель «проблема – осмислення – рефлексія», яка забезпечує актуалізацію попереднього досвіду здобувача, системну роботу з інформацією та рефлексивне узагальнення результатів міркування, перетворюючи критичне мислення з декларації на практику [7].

Отже, категорію «критичне мислення майбутніх фахівців» варто трактувати не як формально задекларовану компетентність чи набір окремих інтелектуальних технік, а як сформовану культуру обґрунтованого судження та відповідального вибору. Воно виявляється тоді, коли людина не лише аналізує інформацію, а й усвідомлено відстежує логіку власних міркувань, знаходить слабкі місця в аргументації, перевіряє

припущення, порівнює альтернативні позиції та формулює висновки, які засновані на доказах і враховують можливі наслідки.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні педагогічних механізмів формування критичного мислення у здобувачів освіти.

Список використаних джерел:

1. Баранова І. Що таке критичне мислення та як його розвивати. URL: <https://osvitoria.media/experience/shho-take-krytychne-myslennya-ta-yak-jogo-rozvyvatu/>
2. Дубова Н., Філімонова І. Розвиток критичного мислення у майбутніх фахівців професійної освіти в галузі харчових технологій. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2024. Вип. 1 (29). С. 108–115. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305103](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305103)
3. Карпенко О. Д. Сутність поняття «критичне мислення» та його історіогенез. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 77. С. 107–112.
4. Ключко О. Розвиток критичного мислення майбутніх вчителів інформатики та математики з використанням засобів штучного інтелекту. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2024. Вип. 72. С. 14–26. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-14-26>
5. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 300 с.
6. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти*. 2022. Вип. 28 (2). С. 129–147.
7. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 89–98.
8. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 310–315.
9. Терно С. О. Критичне мислення та філософське усвідомлення світу : посібник для підготовки докторів філософії. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 107 с.
10. Цьома Н. С. Розвиток критичного мислення майбутніх кваліфікованих робітників у процесі вивчення інформаційних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми. 2020. 35 с.
11. Шевцова Л. С., Валенкевич О. В. Розвиток критичного мислення як засобу формування мовленнєвих умінь та навичок. *Українська полоністика*, 2024. Вип. 22. С. 158–166. DOI: <https://doi.org/10.35433/2220-4555.22.2024.ped-7>
12. Cohen M., Naylor L. Philosophy in schools. *The Philosopher*. 2008. No 96(1). URL: <http://www.the-philosopher.co.uk/p4cgallions.htm>

References:

1. Baranova, I. Shcho take krytychne myslennia ta yak yoho rozvyvatu [What is critical thinking and how to develop it]. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/shho-take-krytychne-myslennya-ta-yak-jogo-rozvyvatu/> [in Ukrainian].
2. Dubova, N., & Philimonova, I. (2024). Rozvytok krytychnoho myslennia u maibutnikh fakhivtsiv profesiinoi osvity v haluzi kharchovykh tekhnolohii [Development of critical thinking in future professionals in vocational education in the field of food technology]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 1 (29), 108–115. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305103](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305103) [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. (2020). Sutnist poniattia «krytychne myslennia» ta yoho istoriogeneza [The essence of the concept of “critical thinking” and its historiogenesis]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seria 5: Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy*, 77, 107–112 [in Ukrainian].
4. Klochko, O. (2024). Rozvytok krytychnoho myslennia maibutnikh vchyteliv informatyky ta matematyky z vykorystanniam zasobiv shtuchnoho intelektu [Developing critical thinking skills in future computer science and mathematics teachers using artificial intelligence tools]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 14–26. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-14-26> [in Ukrainian].
5. Kremen, V. (2017). *Krytychne myslennia: osvita, tvorchist, tsinnosti* [Critical thinking: education, creativity, values]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Nadurak, V. (2022). Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka [Critical thinking: concepts and practice]. *Filosofii osvity*, 28 (2), 129–147 [in Ukrainian].
7. Pometun, O. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichniy fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*, 2, 89–98 [in Ukrainian].
8. Terno, S. (2016). Krytychne myslennia: dynamika ta sfera zastosuvannya [Critical thinking: dynamics and scope]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 46, 310–315 [in Ukrainian].
9. Terno, S. (2021). *Krytychne myslennia ta filisofske usvidomlennia svitu* [Critical thinking and philosophical awareness of the world]. Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian].
10. Tsoma, N. (2020). *Rozvytok krytychnoho myslennia maibutnikh kvalifikovanykh robotnykiv u protsesi vuvchennia informatsiynykh dystsyplin* [Developing critical thinking of future skilled workers in the process of studying information disciplines]. (Extended abstract of candidate's thesis). Sumy [in Ukrainian].
11. Shevtsova, L., & Valenkevych, O. (2024). Rozvytok krytychnoho myslennia yak zasobu formuvannya movlennievyykh umin ta navychok [Developing critical thinking as a means of developing speech skills and abilities]. *Ukrainska polonistyka*, 22, 158–166. DOI: <https://doi.org/10.35433/2220-4555.22.2024.ped-7> [in Ukrainian].
12. Cohen, M., & Naylor, L. (2008). Philosophy in schools. *The Philosopher*, 96(1). Retrieved from <http://www.the-philosopher.co.uk/p4cgallions.htm> [in English].

Marush I. V.,

orcid.org/0000-0003-2476-0963

A STUDY OF THE CONCEPTUAL FIELD OF THE CATEGORY “CRITICAL THINKING OF FUTURE SPECIALISTS” IN CONTEMPORARY SCIENTIFIC DISCOURSE

The article examines the concept of the development of critical thinking as a pedagogical phenomenon: from the accumulation of formal knowledge to the ability to justify and assess the possible consequences of decisions made. The author emphasises that the modern educational paradigm is increasingly focused on unlocking the personal potential of the learner, developing the capacity for non-conventional analysis and fostering an autonomous, flexible perception of reality. Therefore, critical thinking can overcome the limitations of the traditional approach to learning, dismantle stereotypical models of action and facilitate movement beyond standardised intellectual frameworks. In this context, particular importance is attached to the combination of critical thinking with creativity – complementary competences that ensure an individual's effective adaptation to the complex and unpredictable conditions of the modern world.

The article notes that the critical thinking of future specialists should be considered not as an abstract intellectual quality, but as a clearly defined ability to analyse information, evaluate argumentation, identify alternative approaches and justify professional decisions responsibly.

The author stresses that critical thinking should not be treated as a formally declared competence or a set of discrete intellectual techniques, as it is an established cultural phenomenon of reasoned judgement and responsible choice. Critical thinking manifests itself when the learner not only analyses information, but also consciously monitors the logic of their own reasoning, checks assumptions, compares alternative positions and formulates conclusions based on evidence and taking into account possible consequences.

The article states that critical thinking of future specialists should be interpreted as a culture of informed judgement and responsible choice. This becomes possible when a future professional not only analyses information, but also consciously tracks the logic of the reasoning, finds weaknesses in the argument, checks assumptions, compares alternative positions and formulates conclusions based on evidence.

Key words: critical thinking, future specialists, information, knowledge, skills, competences.

Дата надходження статті: 26.11.2025 р.

Прийнято до публікації: 12.12.2025 р.

Опубліковано: 16.01.2026 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.